

**ВІРТУАЛЬНА ДРАМАТУРГІЧНА АНТОЛОГІЯ
«НЕНАЗВАНА ВІЙНА» НАЦІОНАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ІМЕНІ ЛЕСЯ КУРБАСА:
НОВЕ ХУДОЖНЄ СЛОВО ПРО ВІЙНУ**

Бондарева О. Є.

ВСТУП

24 лютого 2022 року вся Україна прокинулася в іншій реальності. Поза сумнівом, ця реальність стала колосальним викликом для самого збереження української державності і всіх її універсалій, у тому числі культури. Перед сферою культури, окрім фіксації та художнього осмислення екстремального травматичного досвіду, гостро постали питання акумулювання, збереження та поширення документальних, есеїстичних, публіцистичних та художніх текстів, які би оперативно інтерпретували реалії повномасштабної війни й українського опору, а також давали би читачам можливість сублімувати особистий травматичний досвід у власну позитивну життєву програму. Навіть за наявності гіпотетичних можливостей книговидавання під час війни актуальним як для самої культури, так і для організації переважно дистанційного освітнього процесу у середніх та вищих закладах освіти України ключовим питанням виступає аспект наявності електронних версій художніх текстів, оскільки зібрання власне книжкових видань на багатьох територіях України опинилися під загрозою тотального знищення.

Так, за офіційними даними Міністерства культури та інформаційної політики, внаслідок збройної агресії Росії від 24 лютого 2022 р. станом на 25 січня 2023 р. в Україні постраждав 1271 об'єкт культурної інфраструктури, зокрема, 479 бібліотек¹. Натомість Росія цьогоріч виділяє колосальні кошти (360 мільйонів рублів, або 114 мільйонів гривень) на те, аби у вцілених бібліотеках на окупованих територіях повністю знищити українські фонди і замінити їх на російські книги та пресу², а ще на те, аби відкрити нові власні книжкові хаби, у тому числі віртуальні. Відповідно, з особливою гостротою оприявнюється нагальна потреба оперативного розміщення у відкритому доступі якісних

---

¹ Гуманітарна катастрофа. Росія пошкодила та зруйнувала 479 українських бібліотек. URL: <https://chytomo.com/rosiia-poshkodyla-ta-zrujnyvala-479-ukrainskykh-bibliotek/>

² Лотоцька Н. Росіяни виділили 360 мільйонів рублів на знищення українських бібліотек на окупованих територіях, – ЦНС. URL: https://lb.ua/culture/2023/03/29/550322_rosiyani_vidilili_360_milyoniv.html

українських web-ресурсів, які би були своєрідними хабами створюваних живо художніх та белетристичних текстів про війну. Наприклад, шлях подальшого оформлення матеріалів, накопичених web-ресурсом, у повноцінну книгу, продемонструвало видавництво Meridian Czernowitz, створивши та впродовж 2022 року наповнюючи віртуальну антологію «Воєнний стан»³, яка на початку 2023 року стала окремою паперовою книжкою⁴ з 50 есеїв українських інтелектуалів та інтелектуалок про російсько-українську війну, а тепер ще й має версію англійською мовою⁵.

Надто актуальним виклик функціонування доступних web-ресурсів став для сучасної української драматургії, оскільки наявність сучасного оцифрованого масиву драматургічних текстів відкривала перспективи для їх швидких сценічних читань на різних майданчиках в Україні, а також для перекладів різними мовами та організації читань у світі, практично на всіх континентах. Попит на такі читання, особливо п'єс, пов'язаних із досвідом війни, був колосальний, і саме через них відбувалося просування необхідності підтримки України у захисті своїх людей і своїх територій, адже на художні тексти люди завжди реагують краще, аніж на ангажовану політичну пропаганду. Сучасні віртуальні колекції драматургічних творів, таким чином, стали не лише простором, убезпеченим від фізичного знищення артефактів культури, але і форматом, зручним для оперативної підтримки України за кордоном.

1. Віртуальна антологія як оперативний формат драматургічної літератури в умовах війни

Різні українські осередки сучасної драматургії і театру буквально навесні 2022 року створюють відповідні віртуальні території, які наповнюються сучасними драматургічними текстами про війну, а також використовують уже наявні віртуальні ресурси для започаткування на них відповідних тематичних кластерів.

На власному ресурсі «Драматург» письменник Володимир Сердюк відкриває віртуальну територію «*Війна. WAR*»⁶, позиціонуючи її саме як колекцію текстів про новий етап російсько-української війни (присвячені війні від 2014 року тексти розташовані на сайті не окремо, а на сторінках авторів). Сайт містить українські та англійські варіанти текстів п'єс, оскільки Володимир Сердюк є професійним перекладачем.

---

³ Онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/category/esei-pro-viynu/>

⁴ Воєнний стан. Антологія. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2023. 368 с.

⁵ Англійською мовою вийшла антологія есеїв українських інтелектуалів про війну. URL: <https://www.writers.in.ua/article/англійською-мовою-вийшла-антологія-е/>

⁶ Війна. WAR. URL: <https://dramaturg.org.ua/category/viyna/>

Відкритою платформою для сучасних українських п'єс про війну є віртуальна збірка «*Війна. 24 лютого 2022*»⁷ на вебпорталі “ukrdramahub”: у ній станом на грудень 2022 року було розміщено 62 тексти 38 авторів, переважна більшість авторського колективу належить до драматургічно-театрального осередку «Театр Драматургів». З січня 2023 р. “ukrdramahub” зафункціонував на новій віртуальній платформі, відповідно, змінилася і адреса доступу до антології⁸ (оскільки ще не всі автори перенесли свої тексти з попередньої версії порталу на нову, станом на 31 березня 2023 р. у віртуальній колекції на новій платформі «*Війна. 24 лютого 2022*» поки що є доступ лише до 17 текстів, тобто, це тільки понад чверть від наявних на попередній онлайн-платформі). Цей web-ресурс продовжує наповнюватися новими текстами, які на порталі розміщують самі драматурги.

Віртуальний проєкт «*Антологія 24*»⁹ на сайті “Parade-Fest”, підготовлений креативною командою Вероніки Скляррової, Пьотра Армянського, Оксани Данчук, Світлани Баженової, Єлизавети Баннікової, Олександра Фоменка, на відміну від попереднього ресурсу, є завершеним і не має потенціалу для розширення, оскільки сформований за результатами драматургічного конкурсу, підсумки якого було підбито наприкінці квітня – на початку травня 2022 року. Із понад 100 текстів, що надійшли на конкурс, креативна команда відібрала для антології 23, давши їм супровід у вигляді інтерв'ю та ключових реплік авторів про їх новий досвід часів війни. Креативна команда забезпечила сценічні читання виданих п'єс у різних театрах України, а також на найближчий час анонсує здійснення перекладів цих драматургічних текстів англійською мовою та видання відповідної електронної версії англомовної антології. Ще важливо, що цей корпус текстів також видано у форматі паперової книги «*Антологія 24*»¹⁰ накладом 500 примірників, але при цьому у чорно-білому книжковому виданні втрачаються всі колірні, інтерактивні та гіпертекстові можливості її верстки у web-форматі.

У квітні 2022 р. на сайті Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса з'явився віртуальний кластер «*На часі*»¹¹, до якого було включено не лише найновітніші тексти про війну, але й ті, що були створені ще від перших російських пострілів 2014 року, і навіть такі, які були написані у передчутті довготривалої російсько-української

---

⁷ Війна. 24 лютого 2022. URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html>

⁸ Війна. 24 лютого 2022. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/node/275>

⁹ Антологія 24. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>

¹⁰ Антологія 24. Львів : ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022. 446 с.

¹¹ Національний центр театрального мистецтва ім. Л.Курбаса. Новини. Актуальна драматургія. *На часі*. URL: <http://kurbas.org.ua/news/aktualna-dramaturgiya-na-chasi/aktualna-dramaturgiya-na-chasi.html?fbclid=IwAR3F6HTpRtcjtmZX95Q6AFpM8e7-GOZya9JlzjRlCd6RrsPL7UGa2DcrpMw>

війни. Цю добірку упорядкував драматург Олег Миколайчук, вона мала підзаголовок «Вісім п'єс і дев'ятий рік війни»: у такий спосіб Центр Курбаса наголошував, що для його авторів війна розпочалася не 24 лютого 2022 року, а на 8 років раніше, на відміну від віртуальних проєктів «Війна. 24 лютого 2022» та «Антологія 24», у яких війна показово вимірюється саме від цієї дати. Акцентоване позиціонування усвідомлення російської агресії і стану війни ще від 2014 року стає маркером сучасних драматургічних видань та івентів Центру Курбаса. Так, його драматурги вже мали у своїх доробках тексти, які опрацьовували попередні етапи війни («Кицька на спогад про темінь», «ОТВЕТКА@UA» Неда Нежданої, «Каштан і Конвалія» Олега Миколайчука), а також відповідні розділи із п'єсами війни містили упорядковані у цій структурі драматургічні антології «Майдан: до і після»¹² та «Лабіринт із криги й вогню»¹³. З ідеї проєкту «На часі» постала віртуальна антологія *«Неназвана війна»*¹⁴, позиціонована драматургами Центру Курбаса як драматургічний спротив російській агресії: «Її тема – сучасна війна, ймовірно наймасштабніша за технічним рівнем зброї, жахлива тотальністю нищення: геноцидом українського народу, вбивством всього живого і руйнацією неживого. Але назви її ще не існує, навіть слово «війна» уникають. Ворог називає її «спецоперація», міжнародні ЗМІ часто вживають слово «конфлікт», в Україні період після 24 лютого називають «вторгнення» а до цього була то АТО, то ООС. Проте навіть називаючи війну війною, губляться у визначеннях: раніше вона була «гібридною», зараз називають «великою», «повномасштабною», «російсько-українською», а часом і «третьою світовою», адже вона кардинально змінила світ, але по суті лишається «неназваною» остаточно. Темою цього протистояння, його витоками, передбаченнями, різними етапами і об'єднані п'єси. Ця війна має бути «названою», а травматичний досвід перекладений мовою драматургії, театру, загалом мистецтва України»¹⁵. Упорядники Неда Неждана і Олег Миколайчук наголошують, що цей проєкт є відкритим і буде доповнюватися новими текстами. Також якщо, скажімо, на порталі «ukrdramachub» тексти до антології «Війна. 24 лютого 2022» додають самі драматурги, оскільки портал має автоматизоване завантаження рукописів авторами, то у збірці «Неназвана війна» є премодерація

---

¹² Майдан. До і після : антологія актуальної драми. Київ : Світ знань, 2016. 256 с.

¹³ Лабіринт із криги і вогню : антологія актуальної драми. Революція гідності і гібридна війна / упоряд. Неда Неждана, Олег Миколайчук-Низовець. Київ : Смолоскип, 2019. 432 с.

¹⁴ Неназвана війна. Антологія актуальних українських п'єс / упоряд. О. Миколайчук і Н. Мірошніченко. URL: <https://www.kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html> (Усі п'єси антології далі цитуватимуться за цим ресурсом – О. Б.).

¹⁵ Ibid.

упорядників, і критеріями відбору слугує насамперед високий рівень драматургічного письма.

У рамках арт-тижня «ЛЮТИЙ ЛЮТИЙ 2014–2023» цю антологію п'єс 22 лютого 2023 року було презентовано за участі акторів Чесного театру під керівництвом Катерини Чепури та студентів КНУКІТ імені І.Карпенка-Карого і КНУКІМ під керівництвом Данила Волоха. Ініціативні студенти цих творчих вишів також підготували і 17 березня 2023 р. у театральній залі Центру Курбаса показали ескізну виставу Данила Волоха «Неназвана війна. Колаж#1» за фрагментами п'єс з антології («Захриплий голос тиші» Олега Миколайчука, «Подаруй мені смак сонця» Олександра Вітра, «Переправа через річку Кальміус» Володимира Сердюка, «Закрите небо» Неди Нежданої, «Відіграний ящик» Надії Калігор). Акторський склад вистави – Ксенія Суботіна, Максим Райхерт, Анатолій Карпенко, Олена Петренко, Катерина Омеляненко, Юлія Осинська, Данило Волох. Показово, що вистава була благодійною, адже кошти збиралися на лікування співробітника Центру Курбаса, який отримав поранення у боях під Бахмутом.

Розмірковуючи про те, які акценти війна розставила у драматургічно-театральній спільноті України, Неда Неждана у своєму дописі на Facebook від 23 лютого 2023 року зазначила, що зараз дуже виразно проявлено, як «кожен обирає свій шлях і свою зброю, чи її відсутність. Хтось пише і ставить вистави про війну в ритмі сирен і блек-аутів, а хтось уперто ховається від війни у безпечних «Сватаннях…» і «Таксистах…»... Хтось воює чи волонтерить, а хтось уже рік як отримує гранти закордоном за п'єси/вистави про війну, виїхавши в перші дні, хоча це чоловіки, а не жінки з дітьми... Але нам своє робить, і це старт, а не фінал»¹⁶. На порталі Центру Курбаса також оголошено про намір зрештою побачити цю драматургічну колекцію у форматі окремого книжкового видання. Упорядники антології продовжують відбір текстів до неї і пропонують українським театрам долучитися до їх сценічного втілення.

Тепер безпосередньо про самі п'єси, представлені у віртуальній антології «Неназвана війна». Вони не створювалися під будь-які тематичні рубрики або жанрові вимоги, їх автори різні і за віковою приналежністю – від студентів до людей пенсійного віку, і за стильовими уподобаннями, і за жанровою специфікою. Проте вже вимальовуються певні смислові орієнтири, за якими їх можна типологізувати.

---

¹⁶Neda Nejdana. URL: <https://www.facebook.com/groups/kurbascenter/posts/2215633368603294/>

2. Напередодні: п'єси про війну до 24 лютого 2022 року

Andy Iva, або ж Андрій Іванюк – драматург і режисер з Івано-Франківська, працював актором у Київському театрі юного глядача на Липках. Маючи бойовий досвід в АТО, він створює драматургічний текст *«Боятися нема сенсу»*¹⁷, наратором і протагоністом якої є Актор (так само Київського академічного театру на Липках), на екрані демонструються кадри бойових дій в АТО, а участь мобілізованої людини мистецтва у захисті власної країни сприймається не лише як обов'язок, а ще й як додатковий бонус опанування матеріалу для майбутніх мистецьких рефлексій: *«Сльози, біль, кров, недоспані ночі, переламані долі, смерть. Навколо одна смерть. Так це все присутнє. Але разом з тим там присутнє братерство, сміливість, справжня чоловіча дружба. Там присутнє те, що ти уже ніколи не зможеш забути. Це все присутнє...»*. Монолог Актора відбувається в умовному просторі сцени, декорованій стільцем та воєнними ящиками, з яких Актор поступово діставатиме реквізит та якими буде користатися як модульними блоками для просторової трансформації. Показово, що впродовж усієї дії, яка має відбуватися на уявних різних локаціях (кабінет директора театру, Шевченківський військомат, Полтавська «учебка», зона АТО, точка «нуль»), він буде займатися своєю військовою екіпіровкою, чистити зброю та перевіряти її і набіть до неї, випробовувати рацію, готуватися до виходу на бойовий пост. Ми бачимо, з одного боку, глобальну неготовність частини українців до захисту своєї країни (у театрі дорослі чоловіки шукають, як домовитися з директором, аби він на когось підтвердив бронь, у приміщенні військового комісаріату у центрі Києва безліч кременезних молодих людей, які просто у коридорах вчатьсь симулювати недомагання або неповносправність, аби не пройти медкомісію), а з другого – тих, хто усвідомлює, що коли всі *«відкосять»* – Україна не вистойть. Оповідач драми уникає пафосу і високої патетики, він пригадає чимало веселих пригод, досконало володіє легким молодіжним сленгом, але у той же час влучно вставляє в оповідь роздуми про те, *«як в нас зливаються спецоперації по Вагнергейту, по звільненню наших хлопців із «Ізоляції»»*, презентує власний досвід устаткування бойової позиції в Рубіжному, зрештою, буденно і оптимістично розповідає про бойовий «нуль» – *«це коли ти бачиш їх, а вони тебе»*, а також ділиться дотепними бойовими лайфхаками і ледь не розіграє живі армійські мікроісторії, які показують силу, сміливість, гумор, вдачу і здоровий «пофігізм» його побратимів, які у вирішальний момент просто стають героями.

Марина Смілянець – драматургиня, сценаристка, театральна діячка, заступниця директора Центру мистецтва «Новий український театр»

---

¹⁷ Andy Iva. Боятися нема сенсу. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/1.pdf>

у Києві – створила п'єсу «*Молитва за Елвіса*»¹⁸ ще 2021 року. Проте особливої актуальності її текст набув уже після повномасштабного вторгнення, коли ледь не у кожній українській родині з'явилися свої герої і свої болючі втрати. П'єсу побудовано як живий діалог двох рідних братів, які мріяли стати музикантами. Молодший, Артем, працює юристом, а старший, Юрій, від початку війни 2014 року пішов у добровольчий батальйон захищати свою країну і свою родину. Інтонанційно відчувається зв'язок цього тексту із п'єсами про рок-музикантів, приналежними перу Олексія Шипенка або Сергія Лазо, адже чимало її сторінок присвячено музиці, спільній мрії братів про свою успішну музичну кар'єру – «*випустим альбом, поїдемо на гастролі, будемо збирати стадіони*»... Але діалог про музику постійно розбавлено міркуваннями про війну. І якщо для Юри участь у війні, поки що локалізований на Донбасі, – це результат усвідомлення особистої відповідальності за свій дім, свою родину і свій обов'язок чоловіка, то Андрій по молодості вважає, що старший брат просто зрадив родину і їх музичний гурт, змусив страждати маму, підписався під чужою вигоду тих українських політиків, кому хочеться продовжувати війну, тобто рішення брата вважає помилковим, ледь не злочинним. Але Юра подорослому міркує про вірогідність переходу війни з локальної у повномасштабну фазу: «*Так, звичайно ми всього не знаємо... І не можемо знати. Тому я просто роблю, що можу. От я б подивився, щоб ти зробив, якби вночі хтось вдерся до нашої квартири з ножем і пішов до маминої спальні, шукати гроші... Може ти б запропонував йому посидіти на кухні, випити чай і обговорити спокійно, все що йому треба? А може, ви б навіть дійсно дійшли до якогось компромісу?...* Ну наприклад він би забрав нашу плазму чи твою приставку... І на тому все?»). Він ніби готує свого молодшого брата до того, що, незалежно від власного бажання або викривлень владної пропаганди, на його покоління так само невідворотно ляже тягар війни, і йому доведеться захищати свій дім і своїх близьких людей. У фіналі п'єси з'ясується, що розмова зі старшим братом Артему наснилася, що той прийшов до нього у сон вже після своєї загибелі в бою, аби передати братові свою естафету старшого і відповідального за родину чоловіка: він навчив молодшого брата, як повідомити мамі про його загибель так, аби вона не чулася самотньою і вбитою горем. Паралельно у п'єсі порушуються питання глобальних російських амбіцій щодо України, нерозуміння українським суспільством непропрацьованих травм голодомору, репресій та Другої світової війни, транспоклінневої тяглості інших задавнених родинних травм. Така інтенційна палітра у сценічних

---

¹⁸ Смілянець М. Молитва за Елвіса: Специфічна драма про сім'ю, війну, музику... URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/11.pdf>

утіленнях цієї п'єси після 24 лютого 2022 року набуває нової актуальності і глибини.

Олег Миколайчук – драматург доволі досвідчений, з понад двадцятирічною історією в українській драматургії, вчений секретар Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса. Його «*Захриплий голос тиші*»¹⁹ – це нова версія раніше надрукованої п'єси «Каштан і Конвалія», доопрацьована автором вже під час повномасштабного вторгнення 2022 року під впливом переживань загибелі на фронті його друга Віталія Краснюка, якому і присвячено цей текст, через який драматург лейтмотивно «прошиває» історію кохання двох молодих проактивних українців – Марка Мар'яна і Галини Каштан. Випадкова зустріч двох аспірантів у плацкартному вагоні поїзду до столиці, коли вони вночі вели діалог із цитуванням поезій Ліни Костенко, зародила між ними приязні почуття, у яких вони не зізналися одне одному. Драматург проводить своїх героїв через Майдан 2014 року, відправлення добровольців у зону АТО, бойові дії у містечку Щастя, полон у Горлівці, обмін полоненими, ірпінський військовий шпиталь, Маріуполь 2016 року, невинуватого перебування у Лук'янівському СІЗО, зрештою – через початок нової фази війни 24 лютого 2022 року. Цікаво, що у п'єсу вміщується кілька майже детективних карколомних історій, які то зводять героїв, то знову розлучають їх – так, з одного боку, створюється ефект дуже розгалуженого та ущільненого драматургічного тексту, а з другого – продемонстровано, як можна підживлювати сучасну драму про війну достойними надбаннями української масової літератури, і це дуже важливо на протиставленні до масових драматургічних спроб молодих українських авторів імплантувати у нашу культуру матриці російської «нової драми». Це одна із небагатьох п'єс, в якій порушено питання відсутності справедливого військового правосуддя у країні, яка опинилася втягнутою у війну – за таких умов справжніх українських захисників легко звинуватити у злочинах, яких вони не скоювали, так само як зрадникам, колаборантам та поплічникам окупантів інколи можливо уникнути справедливого покарання за відсутності або свідомого знищення неспростовних доказів. Підсилюючи буденний героїзм і фатальний трагізм персональних доль української молоді, яка проявила себе на Майдані, в АТО, у розбудові українського громадянського суспільства, драматург лишає за нею сильні позиції у протистоянні початку нової фази війни, хоча ці позиції вартують його героям життя у перший місяць після повномасштабної навали – медсестра Галина пропала безвісти у Маріуполі – тому самому місті Марії, якому будуть присвячені ще кілька п'єс цього корпусу

---

¹⁹ Миколайчук-Низовець О. *Захриплий голос тиші: Драма на дві дії про війну та кохання на межі можливого*. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/6.pdf>

текстів, Марка було тяжко поранено у боях за Макарів під Києвом, а Віталій Краснюк (Сокіл) загинув 20 березня 2022 року, стримуючи просування колони ворожих танків на Чернігівщині.

Дмитро Терновий – харківський драматург, актор і режисер, керівник театру «На Жуках», представлений в антології драматургічним текстом «*Напередодні*»²⁰, створеним за підтримки стипендіальної програми Goethe-Institut та German Federal Cultural Foundation у березні-квітні 2022 року. Тася, перебуваючи за кордоном, у Лондоні, намагається, аби її батьки Марина і Макс, які мешкають у великому прикордонному українському місті, зреагували на невідворотність війни, терміново облишили всі свої справи та приїхали до неї, але Марина та Макс довго не сприймають неминучий напад Росії як реальну загрозу: «*Можливо, справа в тому, що вони всередині цих новин, і сприймають це якось інакше. Врешті, вони вже вісім років так живуть*», – міркує Марк, наречений Тасі. Марина інтуїтивно відчуває, що має статися щось катастрофічне, вона бачить загрозливі сни, але через стан її здоров'я чоловік оберігає її від поганих новин. Новини напередодні повномасштабного вторгнення теж стають своєрідним персонажем драми, адже новинна стрічка супроводжує усю дію п'єси – від 13 лютого 2022 року, коли західні країни евакуюють з України свої посольства, і аж до нічного та ранкового випусків 24 лютого, коли невідворотне вже сталося: «*Майже в усіх містах України чути вибухи. Зі сторони Росії Україну обстрілюють ГРАДАми. Танки заходять у Україну з Білорусі. В Україні введено воєнний стан*». Новинний день 14 лютого розтягнуто на кілька яв, 15 і 16 лютого – по одній яві, з 17 по 22 лютого – новини даються одним потоком, з дійовими особами нічого не відбувається, ввечері 23 лютого чоловік і дружина починають терміново пакувати речі у невеличкі рюкзаки, а під ранок 24 лютого вже не мають можливості виїхати з міста. Саме тому ближче до фіналу у звичайній побутовій драмі починає відчуватися тривожність і внутрішня напруга, а у фінальній сцені ранкові безкінечні вибухи заповнюють собою весь простір.

3. Повномасштабне вторгнення: нова система координат

Режисер, актор, драматург і сценарист Ігор Білиць, який розпочав театральну кар'єру у Києві, вже понад 10 років очолює театральну студію Bilyts Art Centre, а зараз працює режисером у львівському національному театрі імені Марії Заньковецької, запропонував для антології п'єсу «*Стукіт у двері*»²¹. У ній під постійну музику, «*схожу*

---

²⁰ Терновий Д. Напередодні, або Все буде добре: проста життєва історія на тлі війни. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/12.pdf>

²¹ Білиць І. Стукіт у двері. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/13.pdf>

на антропогенний шум», двоє чоловіків і дві жінки, ніяк не пов'язані між собою, проговорюють власні флешбеки початку повномасштабного вторгнення – відчуття, реакції, дії. Чотири персональні історії, розділені на фрагментарні монологи, переплітаються у живу стрічку свідчень і дивним чином починають перегукуватися між собою, створюючи об'ємну фактурну картину. Концепт «повномасштабне вторгнення» розпадається у цьому тексті на різні алієнації нічного стукоту у двері, вибивання дверей у «своєму» житлі «чужими» людьми, порядкування «чужих» у квартирах усіх персонажів і навіть фізичне насильство над господарями квартир. При цьому ми розуміємо, що це не свідчення у прямому сенсі цього слова, а рецептивні викривлення психіки оповідачів, яка і створює картини такого агресивного втручання «чужих» у «свій» для кожного з персонажів простір. Сценічні персонажі силкуються вербально передати власні відчуття від перебування «чужих» у «їхньому просторі»: *«Я хотів кричати, не від страху, від гніву, але рот був заповнений. Я не міг його звільнити. Їхня присутність заштовхувалася мені до горлянки»; «Я дуже чітко пам'ятаю, як вони почали залазити мені під шкіру. Чого все стирається з пам'яті, а це... Я пам'ятаю кожну секунду цього. Як же це незвично бути без шкіри. Я б хотіла не звертати на це увагу. Але вони мене заповнюють своїми брудними руками. Чому так повільно? Чому не всю відразу?»;* *«Я майже розчинився серед них. Я ставав їхньою частиною. Я рухався з ними, вони не були проти, вони вважали мене своїм. А від початку знав, що я не вони. Мені вартувало багатьох зусиль, щоб приховувати... Від того, що приховувався, мій страх став моїм гнівом, а гній став отрутою, біологічною зброєю, про яку вони любили розповідати. Добре, що я частково розчинився в них і вони не чули отрути моєї крові. Так, ви теж не бачили, але прокусив собі вени, щоб краплинку за краплинкою, розподілити отруту по моїх речах. У кожного достатньо отрути для знищення. Не соромтеся. Їжте. А тепер умирайте»; «Я побігла, я порізала ворога собою, одного й іншого, ще легіон. Я проникала через них, як через желе. Їхні кишки ще трошки тягнулися за мною. Присмна тепла кров омивала моє напружене обличчя. Шматки м'яса відпадали при різких руках. О, це така насолода. Спробуйте».* Поряд із цим міксом голосів із присмаком абсурду та гіркої іронії є словесні ескізи про реальні злочини окупантів – згвалтування, вбивства близьких героям людей і цілих родин, ракетну атаку на залізничний вокзал, де чекають на евакуаційний поїзд мирні мешканці, розстріл молодої жінки з маленькою дитиною просто за те, що вона вийшла з підвалу... Проте драматург не лише своїх персонажів у руйнівній безвиході травмованої психіки: він знаходить для кожного з них символічну опцію, яка допомагає жити далі: знуцання з кривдників уві сні, усвідомлення

власного неповернення до Достоєвського, здатність почути довоєнну музику, глибоке дихання, яке наповнює бажанням у воронку від бомби посадити дерево.

«Відіграний ящик»²² – це дебютна п'єса Надії Калігор, написана за участі Анастасії Биструшкіної, Богдана Перетяки, Ігоря Дибі. Під час творення цього тексту всі вони ще були магістрантами освітньої програми «Літературна творчість». Тут початок та перші місяці війни подано очима середньостатистичної російської родини, в якій «ватні» батьки є фанатами Путіна, старший син-строковик опиняється на війні в Україні, мародерить, убиває та вірить у власну безнаказаність, а молодша дочка, маючи доступ до соціальних мереж, намагається розібратися у тому, що відбувається насправді. Паралельно з цим родинним трешем на сцені співіснує ще один всевладний персонаж – телевізор, який мовби бере постійну участь у розгортанні дії, коментуючи хроніку початкового етапу війни через абсурд російських наративів. Наймолодші автори антології глузують з того, як живуть люди, які мислять себе «визволителями» українців: *«Однокімнатна квартира-хрущовка. На стінах обідрані шпалери, меблі радянські, скрипучі. Гучно увімкнений телевізор, але він не заглушає крики сусідів. На подертому та обісцяному (котом?) дивані сидить чоловік, одягнутий у сімейні труси та заплямлену майку. З кухні долинає гупання каструлями»*. Позбавлене сенсу життя такої родини проходить під самогонку, неякісну їжу, телевізійні новини і серіал «Брат-2». Під таку «гримучу суміш» господар родини Ваня розмірковує, як його «великій» країні варто вчинити з Україною і світом: *«Я ж казав, я давно вже казав, що нада їх ядеркою довбонуть по рилах їх пороссячих, щоб вони там всі заткнулися! І засіять всьо... РСПОЙ. Нефіг ото...»*. Деформована система життєвих координат цієї «глибинної» родини вражатиме нас упродовж усієї п'єси, так само як і здатність молодих авторів відкорковувати і перформативно препарувати нелюдську сутність кожного її представника. Рецептми власного «процвітання» для родини є вкорінення в радянщину і туга за нею, бажання помсти тим, хто зруйнував СРСР, віра у навершення українців у «справжні» цінності швидко і без жертв – *«за три дні»*. Батьки щасливі від того, що намародерив в Україні їх син під час «спецоперації», пишаться ним і вважають його героєм, але водночас піддають жорстокому булінгу свою молодшу «негероїчну» дочку, яка намагається розібратися, за що воює її брат. Для російської «глибинної» родини розв'язка настає доволі швидко: батько остаточно співається, мати втрачає чергову зачатку дитину, дочка не витримує родинного булінгу і зводить рахунки

---

²² Калігор Н. (за участі А. Биструшкіної, І. Дибі, Б. Перетяки). Відіграний ящик. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/15.pdf>

з життям, а сина-каліку невдовзі привозять додому в інвалідному візку і кидають безпомічного посеред кімнати. Так ідеї «визволителів» пожирають їх самих та показово лишують їх навіть найменшої можливості самовідтворення. П'єсу написано живою мовою, вбивча іронія щодо родинних цінностей окупантів та хибної мобілізаційної програми їхнього телевізора подеколи сягає рівня справжнього абсурду і унаочнює ментально-ціннісну прірву між українцями та росіянами, остаточно вириваючи українців з матриці міфу про «братні народи».

Олександр Вітер (під таким псевдонімом в українській драматургії працює актор, режисер, викладач, один із засновників театру «МІСТ» Олександр Мірошніченко) у драматургічному творі *«Подаруй мені смак сонця»*²³ намагається передати очима хатніх і вуличних тварин сприйняття шоку перших днів/тижнів від повномасштабного вторгнення росіян в Україну. Такий прийом підміни наратора-людини на тварину в інтерпретації війни вже довершено опрацювала українська проза («Дім для Дома» Вікторії Амеліної, «Цуцик» Віталія Запеки). У просторі війни, у спробі її осягнути та зрозуміти, як можна їй протистояти і в ній вижити, драматург зводить разом двох собак – німецьку вівчарку Байкала і старенького таксу Пуфа, двох котиків – вуличного kota Кекса і молоденьку красуню Ліззі – кицьку породи Сфінкс, а також мудру стару черепаху Лію, яка пам'ятає ще попередні війни. *«Хоча в п'єсі діють тварини – абсолютно необов'язково намагаться реалістично відтворювати звички та вигляд тварин. Це скоріше людський характер ніж реальне відтворення звірів на сцені»*, – наголошує автор. П'ятеро тварин стають друзями, разом переховуються від бомб і ракет, вчатьса ділитися їжею, допомагати іншим, обмінюються своїми емоціями забарвленими історіями, паралельно переживаючи загибель або втечу «своїх» людей і власну покинутість чи бездомність. Вкладені в уста тварин емоції, покликані війною, яка нищить і змушує страждати все живе, не виглядають надто пафосними або надто банальними, як це могло бути з персонажами-людьми, якби їм були відведені у п'єсі відповідні ролі, адже в самій людській природі закладено велику емпатію до тварин і довіру до їх страждань, чим драматург доволі вправно користується. Виявляється, що саме через співпереживання тваринам як жертвам війни у театрі може відбуватися колективний катарсис і одночасно сеанс колективної психотерапії, адже, попри надскладні обставини, драматург показує, як його персонажам вдається не лише вижити і рятувати інших, але і завершує свій твір світлим та оптимістичним фіналом – реплікою черепахи Лії, за якою у містечко з боєм прориваються *«наші»*: *«Звичайно! Живемо! Сонце на смак*

---

²³ Вітер О. Подаруй мені смак сонця. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvaniuna/4.pdf>

пробуємо! Значить, все буде добре! А мого фарту, самі бачите, може, на всіх вистачить. Ворог не пройде... Та і як він може пройти? Ворог – це так, хмарка, що закрила сонце. Не більше. І скільки б не дощило, сонце повертається. Треба вірити – дочекаємось».

4. Війна. Жінка

Актриса театру і кіно, поетеса Світлана Спасиба у п'єсі *«Вона+Війна»*²⁴ реалізувала ідею волонтерки, громадської діячки, режисерки-постановниці театрального колективу «Чесний театр» Катерини Чепури і показала зв'язок часів через жіночі іпостасі війни – від УПА до ЗСУ. Жінкам у цьому творі відведено ролі, які література про війну традиційно закріплювала за чоловіками: тут діють зв'язкова УПА Софія, агентка НКВС Євгенія, розвідниця ЗСУ Юлія. За авторським задумом, часи УПА і їх репрезентантки приходять до Юлії у сні, проте більшу частину п'єси події нинішнього спротиву російській агресії відбуваються паралельно з подіями українського опору середини ХХ століття. Жодна з жінок при цьому не ідеалізується: так, Софія не одразу може знайти необхідні слова, аби переконати матір, що має право на власний життєвий вибір, через що у родині виникають доволі напружені стосунки. Юлія, маючи досвід волонтерства на початку війни, приймає рішення долучитися до лав ЗСУ, свариться із чоловіком, який її не підтримує і погрожує відібрати в неї доньку, за власну гендерну суб'єктність. Євгенія обирає бік червоноармійців як шлях особистої помсти упівцям і своєму селу за те, що її коханий не з'явився на весілля, а село почало з цієї нагоди кривословити. Тут розгортається актуальна для сучасної української літератури дискусія про те, чи є воїни УПА справжніми українськими героями, чи вони належать до тих, кого *«героями чомусь назвали здуру»*, і чи маємо ми моральне право досі транслювати антиукраїнські наративи, витворені радянською політизованою історіографією. Якщо для Євгенії належність до більшовицької влади – це особиста помста українцям, то для Софії саме УПА стає усвідомленим вибором, завдяки якому вона *«навчилася любити цю землю, відчула надтонкий зв'язок із нею»*, *«навчилася хотіти більшого»*, *«зрозуміла цінність волі»*. Виявляється, що все це у неї в крові, хоча мати їй раніше не розповідала, що її батька убили за прагнення волі для України. На прикладі протистояння жінок-ровесниць Софії та Євгенії у п'єсі показано два несумісні ціннісні світи – проукраїнський та лояльний до Московії, які обидва мають алієнації у сучасному українському суспільстві: вони змальовані у чорно-білих тонах, їм почасти не вистачає психологічної нюансировки та драматургічної

---

²⁴ Спасиба С. Вона+Війна. Ідея Катерини Чепури. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/10.pdf>

вправності, проте порушена проблематика дає можливість проводити яскраві паралелі між часами УПА та нинішнім опором українців повномасштабній російській агресії. Чого вартує лише мікросюжет про викрадену чекістами дитину упівців, яку передано за кордон у родину комуністів – і шантаж матері долею цієї дитини, або сцена, в якій Софія знає, що за стіною катують її маму – «звідти долітають жахливі крики»... У фіналі Софія передає естафету опору УПА нашій сучасниці Юлії, а фінальний монолог Юлії і її побратима Сашка сповнює глядачів відчуттям невідвратною кривавою війни, в якій сучасна українська молодь міцно триматиме зброю: «У повітрі пахне димом і порохом. Чуєш? Війна наближається. Підкрадається непомітно, заговорює зуби; смішить, розказуючи дурненькі веселенькі історії, які так подобаються більшості. Війна визирає з-за розкішних вітрин і автосалонів; ховається за шафами і стендами під час робочих нарад, у яскравих міських клумбах і серед строкатих (часто пофарбованих) квітів, що продаються у переході на Майдані Незалежності; підслуховує розмови на побаченнях, крадучись позаду за закоханими парочками, немов маніячка. Дивиться голодними очима, бажає собі їхні молоді тіла... Війна вже близько. Від неї тхне смертю. Цей сморід витає у повітрі. Його поки що відчувають не всі. Він перебивається різкими смачними ароматами шаурми, бургерів і кави, які щедро ллються з кав'ярень і базарних мафів; притуплюється запахами щастя, кохання, особистих життєвих перемог, дорогого чи дешевого алкоголю, осінніх яблук, гарної погоди... Ці суміші запахів відволікають, п'янять, маскують ідкий сльозогінний сморід війни. Його зараз вловлюють лише деякі. Люди з алергією і гіперчутливістю. Цей отруйний сморід можна відчувати чи не відчувати, але він однаково небезпечний для всіх. Він вбиватиме без перебору. Скоро... Тримай зброю напоготові...».

Письменниця і перекладачка Анна Багряна, представлена в антології п'єсою «**Принц і жінка**»²⁵, зараз є промоутеркою української культури в Болгарії. Її протагоністка – «жінка років 25–35» – на сцені проходить через дорослішання від дівчинки-підлітка, яка мріє про свого принца, до зрілої героїні, яка пройшла через болючі життєві розчарування та ілюзії жіночого щастя із присмаком гіркоти образ і побутових роздратувань. У біографічний наратив нашої молоді сучасниці вплітається історія родини її бабці, і, здається, за давнені родинні травми органічно переливаються з покоління у покоління, тиражуючись якоюсь спадковою кармою втрачених можливостей та хибних цінностей. Зрештою, у протагоністки начебто є родина, безбідне життя з чоловіком, чією дружиною вона мріяла стати, але їхні стосунки буденні і прісні, у них

---

²⁵ Багряна А. Принц і жінка: Монодрама на одну дію. URL: <http://kurbas.org.ua/news/napazvana-viuna/3.pdf>

геть відсутній той вогонь, який прийнято називати справжнім коханням. Уявну розмову зі своїм «принцем» жінка веде на сцені, виймаючи з шафи та прилаштовуючи на вішак різні чоловічі костюми. Усе змінюється з початком війни, коли чоловік вирушає боронити свою країну і захищати свою родину. Війна – це той вогонь, який загострює чуттєвість, надає сенсу всьому, що ще вчора вважалося банальною буденністю, перевіряє почуття на справжність, а головне – розриває порочне коло колоніальних родинних транспоколінневих травм, а відтак камуфляжний костюм і військове спорядження вибиваються з тої стилістики, якою була наповнена попередня, «довоєнна» частина п'єси. Тому на очах у глядачів відбуваються разючі трансресії: з одного боку, чоловік, що добровільно записується до війська, вже стає для жінки героєм, який гідно приймає життєвий виклик і пам'ятає про власний обов'язок, йдучи на *«війну без назви і з нерівними силами»*; з другого боку, і сама жінка усвідомлює, що вона не зможе чекати свого чоловіка з війни так, як бабця чекала її діда. Вона дістає з шафи з чоловічим одягом камуфляжну куртку для себе і приймає рішення теж йти на війну, аби бути поряд зі своїм чоловіком: *«Любий, вибач, але мені не залишається нічого іншого, як... піти з тобою! Так, я – жінка. Я ніколи не проходила жодних вишколів, не вчилася стріляти і взагалі не знаю, чи змогла б убити людину, навіть ворога, адже непритомнію щоразу, коли бачу кров... Але й до крові можна звикнути. Якщо її багато. Правда ж? Людина зникає до всього. Я навчуся. Обіцяю тобі! Чи, принаймні, робитиму те, що зможу, що буде мені під силу. Подаватиму тобі набой. Готуватиму. Пратиму. Гоїтиму рани. Буду твоїм янголом-охоронцем. Будь-ким, аби тільки – поруч із тобою. Аби не на відстані. Бо відстань загострює страх утрати. Коли ми будемо разом, я не боїтимуся... Саме так, у свисті куль, у вибухах, у морі людської крові, у холоді й голоді, у повній відсутності побутових зручностей мені буде в тисячу разів затишніше, ніж удома. Бо ти будеш поруч. І я знатиму, що з тобою все гаразд. А якщо нам судилося загинути, то загинемо – теж разом»*. Ближче до фіналу авторка створює кілька динамічних пантомімних сцен, у яких слова зайві і з яких ми розуміємо, що чоловіка було тяжко поранено, його намагалися врятувати лікарі, але не змогли, і що жінка чекає від нього сина, тобто, що рід українських захисників триватиме, і саме в цьому вища правда життя, його перемога над смертю. У п'єсі Анна Багряна використала поезію зі своєї книжки 2008 року «Мандрівка ливною».

Ольга Анненко – драматургиня, сценаристка, театральна режисерка і викладачка – після початку повномасштабної війни 2022 року виїхала

у Францію. Її драма «Люби-мене-не-кинь»²⁶ як раз і представляє досвід українського жіноцтва як біженок і переселенок, які переживають війну з відстані, але від цього не стають далекими від неї. Текст цього твору було створено спеціально для Batumi International Festival of Monodrama 2022. Протагоністка Катя – переселенка з Києва, українська біженка середніх років, беручка до всякої роботи. Тому на своєму робочому місці у квітковій крамниці невеличкого французького містечка вона встигає обслуговувати покупців, дослухаючись до їх вибагливих смаків, замовляти квіти, впорядковувати територію довкола, а також по телефону підбадьорювати своїх нових подруг-переселенок з Маріуполя і Харкова. Вони усі отримали роботу в квітковому бізнесі – Катю взяла продавчиною хазяйка магазину, помітивши в жінці неабиякий хист до квіткового дизайну, колишня головна бухгалтерка Наташа прилаштувалася на складі квітів, а дизайнерка інтер’єрів харків’янка Валя працює на доставці. Попри те, що йдеться про перший місяць війни, коли ще був оточеним Київ та окуповані містечка і села довкола нього, кожна з жінок вже несе на собі тягар цієї навали: у Наташі син має проблеми зі здоров’ям після травматичного шоку, у Валі в Харкові пропав чоловік, і його не можуть знайти, а син Каті, двадцятирічний айтішник Віталік, лишився волонтерити у Києві, бо чекає призову, і з ним останні вісім днів зовсім немає зв’язку. Катя дуже щира і відкрита, прагне всім допомогти або зарадити – від покупців квітів до своїх подруг та безпомічної вагітної Сонечки – дівчинки-підлітка, якою вона опікується у чужій країні, бо дівчина-сирота втратила бабусю під час ракетної атаки, а її хлопець пішов у тероборону і загинув у Бородянці у перший день вторгнення. Також ми дізнаємося, що, тільки-но так-сяк прилаштувавшись в іншій країні, живучи у покинутому спорожнілому будинку, українські жінки ще й активно волонтерять. Образи таких біженок правдиво відрізняються від тих, кого європейські країни приймали раніше: притаманні нашим жінкам освіченість, оптимізм, внутрішня сила, любов до праці, емпатія до людей, взаємопідтримка, здатність швидко вчити мову країни перебування вражають європейців, як і їх вміння упорядковувати будь-який хаотичний простір, вкладаючи в нього українську душу (ще не до кінця облаштувавши власний побут, Катя вже мріє засадити землю довкола квіткового магазину українськими мальвами і чорнобривцями). Коли телефон сина нарешті виходить на зв’язок, чужий чоловічий голос повідомляє Каті, що синову машину переїхав у Димерці російський танк, і їй треба їхати на Київщину для упізнання тіла. У розповідь Каті також вплітаються родинні історії з містечка Часів Яр на Донеччині, звідки родом і сама

---

²⁶ Анненко О. Люби-мене-не-кинь: Моноп’еса. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/2.pdf>

Ольга Анненко: це теж нескінченний ланцюг транспоколінневих травм, які з покоління в покоління супроводжувалися родинним замовлянням «*Терпи, бо біда...*». Парадоксально, що війна з усіма її болями та жахіттями проявляє велику вітаїстичну силу українських жінок: так, збираючись їхати на Київщину після звістки про загибель єдиного сина, Катя переймається тим, хто допоможе Сонечці, якщо та без неї буде народжувати, і мріє, що дівчина назве свого сина-первістка на честь її Віталіка. У тяжкі для себе хвилини Катя повторює власну молитву до Богородиці – «*Люби-мене-не-кинь*», і в цій стихійній вірі знаходить для себе бодай маленьку підтримку та розраду. У фіналі перед магазинчиком розвантажують машину з квітами: «*Посеред квітів багато рожевих гвоздик. Квіти падають, наче сльози Божої Матері*»...

5. Діалоги з Хароном

Письменник, журналіст і перекладач Володимир Сердюк належить до того покоління українських драматургів, які ще у 1980-ті роки, а надто після проголошення Незалежності прагнули сформуванню деколоніальну українську драматургію, але дуже фрагментарно були почуті українським суспільством і українським театром. «*Достоту обрані*»²⁷ – це драматургічний цикл з чотирьох коротеньких п'єс, які можна грати і як єдину виставу, і кожен окремо або у різних комбінаціях. Протагоніст п'єси «*Чи я застарий для війни?*», людина у поважному віці з досвідом радянської армії, прагне стати на захист столиці, але добровольців настільки багато, що літніх чоловіків відправляють до дому. У п'єсі «*Рівень тиску, частота пульсу*» київська родина під вибухи ракет розмірковує про те, коли саме збожеволів світ – «*ще двадцять четвертого лютого дві тисячі двадцять другого року*» чи «*ще двадцять третього лютого дві тисячі чотирнадцятого року*», паралельно обговорюючи черговий драматургічний конкурс, на який можна подати п'єсу про тиск. У фінальному тексті «*Гамарджоба*» дія відбувається в оточеному Києві, у невеличкому барі, де ще роблять каву, бо в інших точках вона вже закінчилася, як і решта продуктів: у монолозі літнього протагоніста ми дізнаємося, що його таки взяли до резерву тероборони міста і що він, розуміючи небезпеку повзучої російської агресії, у 2008 році добровольцем воював у Грузії. Тепер же за Україну «*з нами... проти російського війська пів світу воює. І грузинські добровольчі батальйони на території України воюють за Україну – теж*». Звернімо особливу увагу на п'єсу «*На переправі через річку Кальміус*». На презентації антології «*Неназвана війна*» Володимир Сердюк розповів, що від перших днів повномасштабного нападу в його

---

²⁷ Сердюк В. Достоту обрані: Сцени абсурду часів війни 2022 року. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/9.pdf>

родині воюють брат і племінник, і що він писав цей текст, аби підбадьорити їх і пояснити, чому не варто боятися поранень і смерті. Заради цього свого героя, українського воїна, драматург проводить через клінічну смерть і потойбічні розмови з перевізником до світу мертвих Хароном. Харон дізнається про хоробрість та воєнні звияги свого візаві, про те, як на передовій українські воїни тримаються на межі можливого, а також подивований, що війна наздоганяє їх усюди: *«Один з моїх братів отримав відпустку і поїхав на Буковину, на сім днів, з передової. І що ти думаєш відбулося? Там він тепер мусить організувати поховання тіла кузина своєї дружини, який загинув від рук росіян на тому ж фронті, звідкіля поїхав у відпустку мій брат, із під Донецька»*. Розповідаючи про власну родину та її долю, воїн міркує про поколіннєві травми його родини, спричинені Другою світовою війною, і про те, наскільки у світі все пов'язано якоюсь вищою логікою: *«На світі не існує співпадінь. Війна йде за нами, куди б ми не пішли. Ми тримали позиції у Донецькій області біля села, де народилася матір моєї мами. А мама виїхала з того села вчитися, як їй було тринадцять. А нас з братами вона народила на Буковині. І ось тепер нас кинуть захищати бабусине село від нападу рашистів-росіян. А бабуся нам малим розповідала, як її брати захищали той Донбас від нашествия фашистів-німців. Хіба це щось нове? Одне й те саме...»*. Зрештою, Харон проникається до тяжкопораненого українського бійця великою симпатією за його звиягу, мудрість, скромність та філософське розуміння закономірностей Всесвіту – і вирішує повернути його у той світ, де ще триває війна і де ще треба виборювати перемогу: так військовим лікарям вдається здійснити диво і реанімувати бійця після клінічної смерті.

Цікаво, що концепт діалогів з Хароном майже одночасно із Володимиром Сердюком реалізує у п'єсі *«Пригадати майбутнє»*²⁸ Олександр Вітер. Тільки у його тексті не сказано, про яку віну йдеться, а уявну розмову з Хароном веде не людина, а персонаж Урб, який є містом, теж жодним чином не названим, – *«Померле місто»*. *Чи не так! «Місто, яке вбили»*. Звучить, як назва якогось фільму. Тільки от... Це ж не назва... Констатація факту... І цей факт – ти і є... Ти і є місто, яке вбили... Я ж ніколи не вірив по-справжньому в таку можливість. Зробити боляче, спотворити – це... це реальність... ми всі через це проходимо... А от смерть... Це не могло стосуватись... Хоча, звичайно, щось таке було в історії... Десь було... З кимось було... Пане, Хароне, ви не заперечуєте, якщо я не буду дуже поспішати?... Вам же все одно, а мені... В якомусь сенсі я відчуваю з вами спорідненість...

---

²⁸ Вітер О. Пригадати майбутнє: Монодрама. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/14.pdf>

Ви ж теж особа вічна. Хоча вибачте за слово «теж». Ви вічні, а я лише вважав себе вічним. Змінним, але фактично безсмертним... Ну дійсно! Що може статися з містом, вік якого невідомий навіть самому місту?... Забулось. Загубилось у туманах часу... Таким же виглядало і майбутнє... А воно, бачите, як вийшло...». Оскільки цей текст створено як монодраму, то відсутнього на сцені Харона представлено безсловесним уявним співрозмовником, який уміє уважно слухати. Інколи Урб бачить на його обличчі «скептичну посмішку», подеколи створює перед глядачами враження, що відповідає на його репліки чи коментарі, дорікає йому, що той ставить «складні запитання», навіть під час розлогих власних монологів ловить на собі його нетерплячі погляди. Для Урба як зруйнованого українського міста важливо зрозуміти витoki і причини своєї нерозважливої наївності впродовж тривалого часу, адже тепер він розуміє, що Харону «уже доводилось перевозити в своєму човні не одне померле місто». У цій п'єсі відчувається брехтівська традиція організації драматургічного тексту, коли основна сценічна історія перемежається поетичними вкрапленнями-зонгами, які в епічному театрі Брехта виконуються як пісні, а в Олександра Мірошниченка представлені верлібровими поезіями, що забирають на себе свідомі нотки пафосу або афористичності. У монолозі-осягненні загибле місто, зруйноване під час війни, пригадує свою колоніальну історію, в якій колонізатори ненавиділи його за те, що воно старше за них і без них досягло розвою, за внутрішню свободу і горде ім'я, вигадане задвог до них: «Навіть ім'я моє ненавиділи... Тому придумували своє. Потворне. Вони називали мене на честь своїх героїв. Героїв?! Це для них вони були героями... Вони мітили мої вулиці знаками цих героїв. Не мітили – таврували... Щоб я вже ніколи не пригадав, ким є насправді... Ненавиділи все, що нагадувало про минуле без них. І вважали, що минулого без них бути не може...». Подібно до того, як жертви злочинів дають свідчення про них, зруйноване місто починає пригадувати, як його вбивали, не лише руйнуючи вулиці чи розбиваючи скло вітрин, а як свідомо рушили «те, що крихкіше за камінь» – «крихкі прозорості мільйонів людських життів». Окрім Харона, уявними співрозмовниками Урба стають інші персонажі, спілкування з якими він перетворює на імпровізовані міні-вистави, які розігрує перед Хароном як глядачем: так він спілкується з вітрами, які почули благання та принесли дощ у місто, що конало від спраги; з Паном у капелюсі – митцем, який малював жовтих слонів і червоних лебедів, розфарбовував сніг, аби серед холодної зими зробити його яскравим і теплим; з уявним лікарем, який допомагає персонажеві виявити симптоми колоніальної амнезії, що дозволяли йому відгороджуватися від війни і смерті, поки вони не прийшли безпосередньо до нього; з дітьми, які не змогли

народитися, оскільки війна знищила їхніх батьків... При всьому трагізмі цього драматургічного тексту письменникові вдається у фіналі ствердити перемогу життя і його шанс відродитися – він бачить птахів, які, попри обстріли, збирають усе, з чого можна робити гнізда, і залишає їм пісню для новонародженого міста.

6. Місто Марії

Трагедія Маріуполя – майже повністю знищеного українського міста, яке пережило 86 днів героїчної оборони, причому 82 дні перебувало у повному оточенні з розтрощеними вщент системами життєзабезпечення, осмислюється в антології «Неназвана війна» не у документальній, а у символічній площині. Інна Гончарова, співорганізаторка та керівниця театру «Маскам Рад», координаторка проєктів «Джой-фест», режисерка актриса, журналістка у п'єсі *«Трубач»*²⁹ моделює ситуацію, коли у підвальному приміщенні серед приречених на смерть людей єдиний музикант, що вижив з цілого оркестру і якому творити подобається більше, ніж стріляти, намагається зафіксувати у музиці *«симфонію війни»: «Темно. Нагорі чути вибухи. Щоб зайняти себе на кілька хвилин, намагаюся для себе з'ясувати їх походження. «Град» – бах, міномет – бух, авіаудар – у-ух, а це просто автоматна черга: та-та-та-та...»*. У невеличкому кишеньковому зошиті він фіксує почуте, перекладаючи його на мову нот, які наносяться на намальований від руки нотний стан. Звісно, що всі дивляться на нього як на божевільного, хоча він робить це з дуже прагматичною метою – *«Щоб зрозуміти. Щоб усвідомити. Природу війни. Її витoki, її суть, стриманий низький біль поразки і солодку високу ноту перемоги»*. І хоча назва Маріуполь у тексті безпосередньо не фігурує, проте контекстуально ми бачимо, що за «великим підприємством» вгадується Азовсталі, а датування подій травнем 2022 року взагалі закріплює топографічну прив'язку (ті українські військові і цивільні, кому вдалося вижити в осаді, покинули місто 16–22 травня 2022 р.), приурочену до наказу усім вийти нагору. Видавлюючи людей з підвалів Азовсталі, російські війська безперервно закидали територію підприємства бомбами, ракетами, снарядами різних калібрів, у тому числі і забороненими різними конвенціями – тому постійно у масовці п'єси багато тяжких поранених, яким намагаються надати допомогу ті, хто ближче, а не ті, хто тямить у медицині. Медсестра Соловейко, яка вміє співати приємним голосом, написана з медицині Азовсталі Пташки (Катерини Поліщук), не встигає надавати допомогу всім, тому дуже радіє, коли хтось іще бере на себе ініціативу: *«Вижити! Це – головне завдання кожного з нас, де б ми не*

---

²⁹ Гончарова І. Трубач. П'єса для одного Актора і Труби. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/5.pdf>

були: в підвалі цього клятого промислового монстру, на окупованій території або в районі бойових дій. Ми всі маємо вижити, бо цю війну було задумано ворогом як війну на наше знищення. Якщо ми виживимо, то вже це – велика перемога». Серед українських захисників люди, приналежні до різних етносів – кримські татари, поляки, євреї, українці: частина корінних народів повернулася в Україну після сталінської депортації, і тепер ці люди чуються українцями як ніколи раніше. При тому, що у п'єсі є чимало живих розмов між персонажами про те, про що вони не встигли поговорити ані до нападу, ані за місяці у підвалі, протагоніст ловить себе на інтуїтивній нереальності подій: «Таке відчуття, що все це не зі мною. Що ми всі тут, у підвалі, беремо участь у виставі про велику війну. І насправді Адвокат – живий, а Колю не поранено. І мені на ногу не впала велика арматура. І наші з оркестру – теж всі живі. Просто сховалися за лаштунками до виходу на сцену під шквал аплодисментів».

Неда Неждана (Надія Мірошниченко) – одна із найвідоміших сучасних драматургічних авторок, перекладачка, а також дослідниця сучасної української драматургії, завідувачка відділу драматургічних проєктів Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса – представила в антології свою п'єсу «**Закрите небо**»³⁰, присвячену «*Маріуполю, Київщині і всій моїй любій Україні під прицілом*». У цьому тексті чотири жінки різного віку прокидаються у закритому приміщенні без дверей і вікон. Про те, що вони перебувають у просторі війни, свідчать «*глухе гупання, як від бомб, далеко гудіння сирени*». Жінок вкинуто у цей простір з усіма їх страхами і флешбеками, а пошуки виходу і намагання зрозуміти, як вони тут опинилися, унеможлиблюється без пригадування найбільш чітких моментів, із якими у кожній пов'язано новий етап війни. Проте посттравматична пам'ять вислизає, аби не завдавати жінкам нового болю, і їм доводиться вдаватися до колосальних зусиль, аби пригадати і проговорити свої історії: таку роботу з пам'яттю вони небезпідставно вважають можливим шляхом персонального і колективного порятунку. Авторка підкреслює, що «*у п'єсі використано реальні історії, спогади, почуття людей із Маріуполя та Київщини, які, включно з авторкою, вижили і врятувалися на момент написання, але багато хто – ні...*». Історія кожної жінки страшна і болісна, і лише колективними зусиллями вони вмовляють одна одну ці страхи і травми проговорити. Найстрашніше, що кожна з жінок перебуває у невідомості щодо долі рідних людей і картає себе, що вчинила неправильно. З'ясовується, що, окрім персональних травматичних наративів, у всіх чотирьох є і схожий

---

³⁰ Неждана Неда. Закрите небо: Вибухова драма. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/8.pdf>

травматичний досвід – це перше, що вони видобувають з власної пам’яті завдяки такій спільній психотерапевтичній техніці, як «рїбьофїнг»: сеанс спеціального дихання мовби вводить їх у колективний транс, відкриваючи браму заблокованої пам’яті. Реакцією на зовнішні звуки близьких вибухів стає пригадування кожною власних переживань перших днів після вторгнення – «*прильоти*», «*літаки, ракети, вертольоти, гради*», сирена, яка «*ніби намотувала нерви, як струни на гітарі – більше, ще більше*», бомбосховища, підвали, розбиті вікна, світломаскування, пожежі, молитви про закрите небо... Схожі спогади породжують довіру, і жінки не бояться відкрити свої трагічні історії, коли одна страшніша за іншу. Але така каскадна сповідальність змушує кожную з чотирьох жінок проявити емпатію щодо інших, і вони вселяють одна в одну надію, що, можливо, їх родинні втрати не є остаточними і що їхні рідні можуть бути живі – це стає для кожної мотивацією жити далі і знайти вихід із власної безвиході. Це їм допомагає зробити спільна молитва до свого роду і всіх близьких людей, які відійшли в інший світ, а зараз мають дати сил своїм нащадкам і примножити силу їхнього духу. Колективна родова пам’ять стає тією силою, яка руйнує муровані глухі стіни і виводить жінок до зоряного неба.

Харківський драматург Олег Михайлов етнічний росіянин. Його перу належить чимало п’єс у жанрі «казки для театру», в якому створено і драму для лялькового театру «*Море залишиться*»³¹. Тут у селищі біля моря, неподалік від Міста, у батьківському приватному будинку, живе звичайна родина – Він і Вона. І ще з ними живе Гусак, якого романтична Вона сприймає як Птаха, а прагматичний Він – як майбутню вечерю, якщо його засмажити і подати з яблуками. Поступово ми дізнаємося, що родина уже давно існує під час війни: у людей закінчилися запаси їжі, на початку дії де-інде ще можна розжитися «*гуманітаркою*», а потім не стає і цього. Також розуміємо, що родина за невідомих обставин раніше втратила свою дочку Поліну: від неї залишилися картинки, рамки яких дівчинка обклеювала макаронинами. Голод змушує батьків відривати і варити ці макарони – на вогні, розведеному на товстих книжках, які збирали все життя. Він розповідає редукований сюжет книжки, яка летить у вогонь, Вона уважно слухає. Від кожного обстрілу зі стін будинку обсипається пісок, щодня його стає все більше: можливо, у безчассі війни саме так сочиться час, перетворюючись на піщані кучугури. Довкола відбуваються різні події: по сусідству в чужу оселю заїжджають і починають жити «*кацани*». Біля моря після обстрілів завжди лишається багато мертвих птахів. Від постійних ракетних ударів горить Місто: «*Місто горіло, відображаючись у морі. Він дивився, як*

---

³¹ Михайлов О. Море залишиться: Маленька п’єса для лялькового театру. URL: <http://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/7.pdf>

вогонь знищує його минуле, і нічого не відчував. Як соляний стовп, на який перетворилася дружина Лота. Коли обернулася, незважаючи на заборону ангела». У п'єсі є моторошна розповідь через сурдоперекладача від німої п'ятнадцятирічної дівчинки про те, як окупанти розстрілювали машини з людьми, які намагалися евакуюватися з Міста, як замінували всі виїзди з нього, аби люди самі підривалися на мінах, як на очах вмирали важко поранені, як випадкові люди ховали трупи і кляли зверху на могили номерні знаки від машин, аби поховання можна було колись «знайти та розпізнати». Зрештою в окупації гинуть і наші персонажі, про що ми дізнаємося вже у їхньому потойбічному діалозі, в якому навіть мертві люди досі бояться «прильотів» і реагують на голосні звуки.

ВИСНОВКИ

Як бачимо, віртуальна антологія «Неназвана війна» є потужним електронним корпусом сучасних драматургічних текстів, доступних читачам, освітянам, перекладачам, театрам, дослідникам. Автори цієї антології здебільшого є театральними професіоналами, відтак у ній, як у жодному іншому віртуальному зібранні новітніх п'єс про війну, зустрічаємо і різних театральних персонажів (Драматург, Актор, Співачка, Музикант, Трубач), і розлогий театральний інтертекст, який створює необхідну смислову дистанцію для неупередженого осмислення подій війни. При тому, що значну частину цих творів було написано у першій половині 2022 року, у кожному з них є віра у перемогу українців, нехай віддалену, проте невідворотну: адже проживаючи такий екстремальний колективний травматичний досвід, українці прощаються з колоніальним минулим і його задавненими транспоколінними травмами, тож стають деколоніальною модерною політичною нацією.

АНОТАЦІЯ

Віртуальну драматургічну антологію «Неназвана війна» розглянуто у контексті інших віртуальних колекцій п'єс про російську агресію проти України, а також як цілісний колекційний формат. Наголошено на її високому художньому рівні, принципах премодерації, відкритому характері, загальній доступності. Сукупний масив проаналізованих п'єс дозволяє запропонувати упорядникам аргументовану рубрикацію та концептуалізувати її проблемно-тематичне поле: неунікність війни за українську ідентичність; спростування російських наративів про «братні народи» та «спільний культурний простір»; необхідність пропрацювання попереднього транспоколінного травматичного досвіду українців; прощання з колоніальними/постколоніальними травмами; надзвичайно висока ціна майбутньої української перемоги.

Література

1. Англійською мовою вийшла антологія есеїв українських інтелектуалів про війну. URL: <https://www.writers.in.ua/article/англійською-мовою-вийшла-антологія-е/>
2. Антологія 24. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>
3. Антологія 24. Львів : ФО-П Леонова Анастасія Романівна, 2022. 446 с.
4. Війна. 24 лютого 2022. URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html>
5. Війна. WAR. URL: <https://dramaturg.org.ua/category/війна/>
6. Военний стан. *Антологія*. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2023. 368 с.
7. Гуманітарна катастрофа. Росія пошкодила та зруйнувала 479 українських бібліотек. URL: <https://chytomo.com/rosiia-poshkodyla-ta-zrujnuvala-479-ukrainskykh-bibliotek/>
8. Лабіринт із криги і вогню : антологія актуальної драми. Революція гідності і гібридна війна / упоряд. Неда Неждана, Олег Миколайчук-Низовець. Київ : Смолоскип, 2019. 432 с.
9. Лотоцька Н. Росіяни виділили 360 мільйонів рублів на знищення українських бібліотек на окупованих територіях, – ЦНС. URL: https://lb.ua/culture/2023/03/29/550322_rosiyani_vidilili_360_milyoniv.html
10. Майдан. До і після : антологія актуальної драми. Київ : Світ знань, 2016. 256 с.
11. Національний центр театрального мистецтва ім. Л.Курбаса. Новини. Актуальна драматургія. *На часі*. URL: <http://kurbas.org.ua/news/aktualna-dramaturgiya-na-chasi/aktualna-dramaturgiya-na-chasi.html?fbclid=IwAR3F6HTpRtcjmZX95Q6AFpM8e7-GOZya9JzjRlcd6RrsPL7UGa2DcrpMw>
12. Неназвана війна. Антологія актуальних українських п'єс / упоряд. О. Миколайчук і Н. Мірошниченко. URL: <https://www.kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html>
13. Онлайн-антологія «Военний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/category/esei-pro-viynu/>

Information about the author:

Bondareva Olena Yevgenivna,

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Chief researcher at the Department of Ukrainian Literature, Comparative Studies and Grinchenko Studies

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine